

КРАЇНА, В ЯКІЙ ПОЧИНАЮТЬСЯ І НЕ ЗАКІНЧУЮТЬСЯ БАЛКАНИ

Спочатку було слово, і слово це було — Балкани. Територія, znana nam сьогодні під назвою Балканського півострова, не завжди мала таке імено. Але те географічне, історико-політичне, культурне поняття, той складний стереотип, який нині носимо в голові (від етнічних чисток, кривавих воєн — до запальної музики, смачної кухні й туристичної привабливості), початок свій бере саме зі слова, і слово це турецького походження. Адже «балкан» турецькою — лісиста гора, чи гірське пасмо. Балканськими горами називається кряж, також відомий як Стара Планіна. Розташований він у Болгарії.

Не Схід, а Південь

Почнімо з мапи, бо зазвичай вона може все пояснити найбільш об'єктивно. Скільки кілометрів між крайньою південною точкою Болгарії та Стамбулом (Константинополем, Царгородом)? Двісті. Саме це сусідство й визначало історію країни, колонізацію, раннє прийняття християнства, втрату незалежності на користь сильніших імперій, формування ментальності народу і геополітичний порядок денний.

Болгари часто — з приводу і без — люблять повторювати, що вони, їхня країна — міст між Сходом і Заходом, рубіж, на якому зустрічаються західна та східна культури, цивілізації. Знаємо, правда? Як і чимало народів Центрально-Східної Європи між Балтійським і Чорним морями, болгарська ментальність базується на концепті транзиту, поняття настільки маніпулятивного, що може набрати навіть месіанського значення: мовляв, це ми стали жертвою османських мусульман, це наші поневіряння під ворожим ярмом врятували західне християнство від подальшої експансії Порти...

Саме цей національний міф, саме ця ідеологема рухали Болгарією протягом століть, продовжуючи відігравати важливу роль і донині, позаяк палке бажання вестернізуватися, стати Заходом можливе лише за умови, коли сильно відштовхуєшся ногами від твердого ґрунту Сходу. Як поняття географічне, Європа має Північ, Південь, Захід і Схід, але політично проблема полягає в тому, що ніхто в ній не хоче бути Сходом. «Міст між Сходом і Заходом» народами нашої частини світу розглядається як щось проміжне, як уже пройдені півшляху в єдино бажаному напрямку — на Захід.

Як і чимало національних міфологем, згаданий «міст» частково є фальшивкою, покликаною пояснити пережиті в минулому трагедії й обґрунтувати неминучість світлого майбутнього. Схема виглядає приблизно так: все зло береться зі Сходу, але ось настав сприятливий історичний момент, тож ми йдемо на Захід по добробут і розквіт. На відміну від стереотипів, мапа показує нам правду: Болгарія не є краї-

ною між Сходом і Заходом. Бо ж хіба Заходом можна вважати Сербію?

Болгарія є країною Півдня, і більшість її колишніх і сьогоднішніх проблем саме цим фактором визначаються. Стамбул, як уже було сказано, розташований за двісті кілометрів на південь від болгарського кордону, тоді як з Грецією Болгарія має довжелезний спільний кордон. Антична Греція, Римська імперія, Візантія, Оттоманська Порта — найбільші небезпеки, довговічна колонізація, значно сильніші вороги завжди чигали на Болгарію саме на Півдні. Це звідти прийшла сила, що зруйнувала найбільшу болгарську потугу всіх часів — Болгарське царство, яке простягалося далеко за Одесу на Сході, сягало Закарпаття на Півночі, Дубровника на Заході, а на Півдні підступало аж до Афін. Із розташованої південніше Візантії до болгар прийшло християнство (865 р.), а за кілька століть (1396 р.) — окупація мусульманською імперією Османів.

У ярмі

Найважливішою книжкою болгарської літератури є опублікований 1891 року роман Івана Вазова (1850—1921) «У ярмі». Титульна метафора влучно відображає уявлення болгар про п'ять століть, прожитих під османським пануванням. Взявши Константинополь і таким чином поклавши край існуванню Візантії, Оттоманська Порта почала ширитися в Європу, свого часу дійшовши аж до брам Відня. Але першими, природно, на її шляху були Балкани — підкорені раніше греки, а потім серби й болгарки.



Сучасна мапа Болгарії. Кордони цієї країни неодноразово змінювалися впродовж століть — були часи в Середньовіччі, коли Болгарська держава володіла значною частиною теренів нинішніх Греції, Сербії, Румунії, Македонії та Туреччини

Попри поширений нині негативний стереотип, Османська імперія не завжди була уособленням зла. Навпаки, у час свого розквіту це була одна з найрозвиненіших і (sic!) найдемократичніших держав у Європі. Британці й французи саме турецьку модель брали за зразок для своїх реформ податкової системи та війська. Величезна поліетнічна імперія, Оттоманська Порта не могла б існувати, якби її роздирали внутрішні конфлікти. Тому протягом перших кількох століть усім поневоленим народам було даровано певну (звісно, обмежену) свободу: ісламізацію не проводили (турки навіть не зни-